

## Skriftsprog, rytme og bevægelse

af John Maul, ph.d. i læsevanskeligheder.

side 49 – 53 i *Helle for nye veje til læsning* af Helle Couppé m.fl.

Folkeskolens Musiklærerforening 2003 [www.dansksang.dk](http://www.dansksang.dk)

I tidligere tiders mundtlige- eller orale samfund, hvor man ikke kunne støtte hukommelsen med skrift, da huskede man myter, love og bønner ved at indlejre dem i rim og remser. Man trådte i bogstavelig forstand *versefødderne* i de homeriske digte for at genkalde sig fortællingens handling og indhold. Helt op i nutiden har børn dyrket sanglege, hvor rytmisk bevægelse til musik har gjort det muligt at integrere dans, sprog og hukommelse på en kraftfuld og dynamisk måde. Det er interessant at tænke på at nutidens begynderlæsere fortsat profiterer af tidligere tiders mundtlige kulturer med henblik på at systematisere og huske ved hjælp af rytmiske bevægemønstre, og at denne kompetence ser ud til at være temmelig afgørende for at kunne tilegne sig skriftsproglige færdigheder.

Det er en ældre videnskabelig misforståelse at barnet skulle være født forudsætningsløst som 'en tom tavle'. I dag taler vi om at barnet tværtimod har et neurobiologisk overskud. Som et eksempel herpå kan nævnes at spædbarnet i sin pludren har repræsenteret alverdens lydvarianter som senere i opvæksten indskrænkes til netop de varianter, som er relevante for det sproglige miljø barnet vokser op i. Allerede i svangerskabet påvirkes fosteret af morens stemme, som gennem knogler, væv og væsker når frem som basrytmer til dets nervesystem; og her naturligvis ikke tale om en indholdsmæssig forståelse af mening og de enkelte ords betydning, men om et musikalsk modersmål med relation til sprogets prosodi og intonation i form af lyd, rytme og bevægelse.

Dette samspil fortsætter umiddelbart efter fødselen, hvor man på det seneste via videooptagelser har påvist at den tidlige kommunikation foregår i et synkroniseret samspil mellem forælder og barn, idet mimik, øjenbevægelser, lydfrembringelse og kropsbevægelser synes at være styret af én og samme taktstok for dem begge samtidigt.

Et par år eller tre senere kan man som voksen sammen med barnet nyde oplæsning af for eksempel H.C. Andersens eventyr, hvor sætningernes karakteristiske rytme og ordenes fyndige bogstavrim indlejrer sig i barnets nervesystem som om de blev 'sømmet fast'. Endvidere husker barnet steder i teksten som indeholder synligt klare billeder eller scenerier, det får en fornemmelse for fortællingens- og eventyrets ofte faste- og rituelle rækkefølger og mønstre, samtidig med at visse sætningskæder indlejrer sig i barnets nervesystem og huskes meget længe, ja for nogles vedkommende livet ud. Under oplæsningen kan de færeste voksne nærme sig for at markere bestemte steder i teksten med bevægelser eller berøringer, og snart kender barnet disse steder i teksten og reagerer inden man kommer til dem, fordi kroppen husker allerbedst. Det er interessant at tænke på, at barnet under oplæsning som en litterær handling tilegner sig et væsentligt biprodukt i form af cerebralt fastnaglede bogstavrim i rytmiske kæder, som senere knyttes an til lydering, bogstavering og stavning, og dermed udgør en central forudsætning for at udvikle skriftsproglige færdigheder.

Når det kommer til selve tilegnelsesfasen af skriftsproglige færdigheder er samspillet mellem barn og voksen eller novice og mester af afgørende betydning. Hvis vi forestiller os en tekst i en hemmelig skriftkode, hvis tegn ingen af dem kender på forhånd, da vil den vise mester sammen med novicen begynde med at gætte på budskabets art eller indhold og derudfra prøve sig frem med en sproglig rytme for at se

om det matcher med antallet af tegn. Man kunne tro at det forholdt sig omvendt, at man først måtte stirre på de enkelte tegn for igennem en dechifrering af dem at nå frem til mening. Men sådan knækkede man netop ikke hieroglyffernes gåde, det gjorde man gennem en emneindkredsning, et kongenavn og så de enkelte tegn i kongenavnet. Først må vi altså gætte på hvad teksten vil udsige, og de børn som har erfaringer fra oplæsning med flere forskellige typer af tekster har allerede forudsætninger herfor. Dernæst må vi prøve at rytmisere og se om vi kan finde en sproglige kadence eller en syntaktisk rytme som matcher med tegnene og den mening vi forsøger at tillægge dem. Strategien går altså fra mening over sætningsrytme og bogstavrim til enkelttegn. Er man som barn vænnet til at få læst skriftsprog op, og har man allerede fornemmelsen for forskelle på talesprogsrytme og skriftsprogsrytme i sig, da kan man forholdsvist let komme med relevante bud. Læsning er således i sit udgangspunkt en vekselvirkende gestaltning mellem forståelsesramme og kontekst på den ene side og tegn og bogstav på den anden side. Disse to aspekter bringes i kontakt med hinanden ved hjælp af et tredje: nemlig tryk, betoning og pausering i sproget i form af prosodi, intonation og rytme. Undervejs i læsetilegnelsen kan man frit veksle mellem de tre strategier: tegn, betoning og kontekst, og efterhånden går det hele for de fleste op i en højere enhed og man kan læse.

På længere sigt er målet den formfuldendte læsning, hvor læsning af en tekst kan sammenlignes med læsning af et nodebillede. På partituret er det kun groft skitseret hvor hurtigt der skal synges eller spilles, samt hvor og hvor lange pauserne mellem tegnene skal være. I teksten er der heller ingen mellemrum mellem ordene, idet tryk, betoning og pausering mere relateres til tekstens mening end til de hvide huller mellem ordene. Punktummer og kommaer fungerer kun som cirkaangivelser, og den formfuldendte oplæsning - med fuld forståelse for såvel den læsende som den lyttende - kræver da også en forudgribende timing, så man må spørge sig hvorvidt betoningen er forudsætningen for forståelsen eller forståelsen er forudsætningen for betoningen. Hvilket er det samme som at spørge til rækkefølgen af hønen og ægget. Den formfuldendte og flydende læsning er en gådefuld størrelse, som vi aldrig kan komme helt til bunds i.

Det er en nyere videnskabelig misforståelse, at barnet for at nå frem til at mestre en færdighed som f.eks. læsning først må indføres i sprogets regler og talens lydstruktur som om man var en lille lingvist eller

fonetiker. Det er imidlertid ikke noget man behøver at *vide* på forhånd på en statisk- eller analytisk måde, det er tværtimod noget man skal *kunne* eller *kunne lære sig* på en levende og dynamisk måde ved at tale, synge og bruge sproget i relation til såvel tekster som egen krop.

Man kan sammenligne tale med tekst og forstå læsning som en slags talehandling, idet vi for at læse og forstå en tekst er nødt til at genskabe den intonation og det tonefald der ligger indlejret i den fra forfatterens hånd og ånd. Læsning af en tekst forudsætter med andre ord erfaringer med det at tale, fordi den læsende må tilføre den tone som den mangler i sit grafiske udtryk. Samtidig må vi bringe yderligere mening til teksten i form af kontekst, akkurat på samme måde som når vi forstår en andens tale. Det betyder at vi ved at læse og forstå en tekst må genskabe den kontekst der er baggrunden for overhovedet at forstå meningen med den. Man kunne også her tale om at skabe resonans mellem teksten og læseren; hvor resonans betyder medsvingning, genklang, forståelse. Eller netop dét at svingninger i ét legeme frembringer tilsvarende svingninger i et andet legeme. Ikke kun remser men også almindelige tekster har deres egen rytme. Og læsningen er i sin oprindelse en mundtlig færdighed. Det skrevne får først liv når det læses enten højt eller den læsende fremfører det med sin egen indre stemme. Enhver tekst har sit eget helt præcise tempo og når oplæseren i radioen finder frem til den rigtige pausering og derigennem det rigtige tonefald, så løser mange af de oplæsningsmæssige knuder sig uden videre. Så kommer åndedræt, frasering og trykforhold til at ligge rigtigt. Teksten integreres i og synkroniseres med den læsendes egen rytme og syntaks. Den installerer sig så at sige i den læsendes krop og bærer sig selv igennem.

To basale præmisser forbinder teori om rytme med læseteori. For det første den nære sammenhæng mellem rytme og sprog, og dernæst den nære sammenhæng mellem sprog og læsning. Talerytme har relation til tryk og betoning og det er klart at såvel tale som musik er afhængig af vores evne til at indordne bevægelser i sekvenser. Læsning og oplæsning er på det formfuldende niveau en rytmisk fremførelse. Rytme er en dominant faktor i flydende læsning med forudgriben og justering af processens forløb, sådan at prodsodien - den direkte forbindelse til forståelse - understøtter gennem vanskelige passager.

I denne forståelse er rytmisk organisation en vigtig faktor i tilegnelsen af læsefærdighed, og der kan trækkes en forbindelse mellem morens prosodi og talerytme til foster og spædbarn, og så skolebarnets

følsomhed over for sprogets rytme. Der synes at være en sammenhæng mellem denne følsomhed, og så evnen til at fornemme bogstavrim og ordenes lydstruktur med relationer til læseindlæring og stavefærdighed. Rytmisering er således en bærende og vigtig dynamisk komponent for læse- og staveudvikling.